

ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ЗАСІБ КЕРУВАННЯ ПРИРОДООХОРОННОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ

М.Д. Михайлова, О.К. Костенко

Анотація. У статті розглянуто сутність поняття екологічного менеджменту. Визначено його місце як складної міждисциплінарної науки серед інших суспільних наук. Проведено розмежування понять екологічного управління та екологічного менеджменту на основі їх відмінності та складено порівняльну характеристику даних понять. Виокремлено економічні інструменти, що використовуються у екологічному менеджменті розвинених країн.

Ключові слова: екологічний менеджмент, екологічне управління, забруднення навколишнього середовища, екологічна криза, природоохоронна діяльність.

Вступ. Останнім часом Україна переживає не тільки економічну, а й екологічну кризу, однією з основних причин якої є вплив промисловості на навколишнє середовище. Екологічні проблеми, які тісно пов'язані з проблемами соціально-економічного характеру колишнього «єдиного народногосподарського комплексу» залишилися ще з часів СРСР. Забруднення довкілля відбувається через низьку ефективність виробничих процесів, що спричиняють втрати, викиди та перевитрату ресурсів. До того ж неправильна організація управління підприємством щодо безпечності його діяльності відносно навколишнього середовища також приводить до погіршення екологічної ситуації. Тож, створення і запровадження ефективної системи екологічного менеджменту на підприємствах промисловості є вкрай необхідним й актуальним.

Багато вітчизняних та зарубіжних науковців присвятили свої роботи проблемам ефективного природоохоронної роботи та особливостям запровадження екологічного менеджменту на промислових підприємствах, зокрема Єфремова Р.В., Пахомова Н.В., Ігнатов В.Г., Кашенко О.Л., Погрібний О.О., Білик О.С., Веклич О.А., Мельник Л.Г., Білявський Г.О., Шевчук В.Я., Кокін А.В., Жубанова Л.К., Якобсон Л.И., Г. Леджервуд, Є. Стріт та інші. Та досі питання розробки ефективної системи екологічного менеджменту як більш прогресивної моделі управління промисловими підприємствами і умовах трансформаційних процесів ринку є актуальним.

Метою даної статті є розгляд теоретичного аспекту екологічного менеджменту та визначення його відмінності від екологічного управління.

Для досягнення даної мети поставлені наступні завдання:

1. Розгляд сутності поняття екологічного менеджменту;
2. Визначення місця екологічного менеджменту як складної міждисциплінарної науки серед суспільних наук;
3. Виокремлення відмінностей між поняттями екоменеджменту та екоуправління.

Основний розділ. Протягом десятиліть Україна характеризується як одна з найнебезпечніших з точки зору екології країн світу через дію наступних факторів:

- використання високо відходних, застарілих технологій виробництва;
- екстенсивний характер використання природних фондів (лісового, водного, земельного) та, як наслідок, високо витратний характер виробництва.

Лева частка української промисловості, яка є основним забруднювачем довкілля, представлена ресурсно- та енергомісткими виробництвами. Із товарної структури зовнішньої торгівлі України на рис. 1 видно, що машинобудування, металургійна та хімічна галузі превалюють у структурі промисловості. Основною проблемою є те, що в цих видах виробництв досі використовуються застарілі технології та обладнання, що дісталися підприємствам у спадок від СРСР.

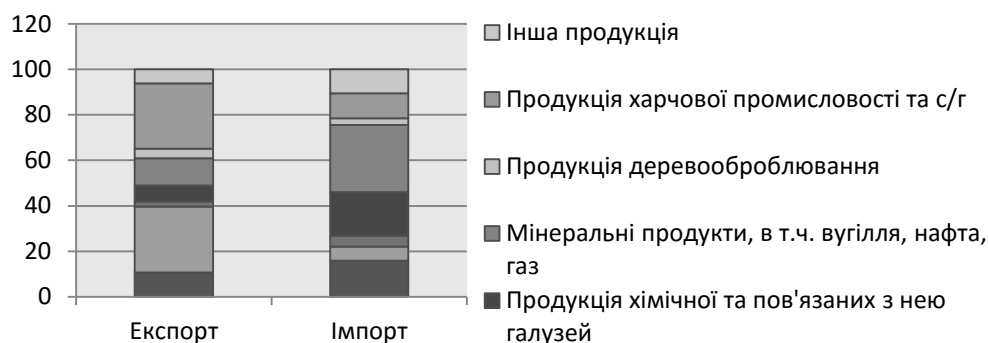

Рис. 1. Товарна структура зовнішньої торгівлі України за 9 місяців 2014 року, % [1]

Одним із симптомів складної екологічної ситуації є значне погіршення здоров'я населення, що проявляється в зростанні вроджених патологій, онкологічних захворювань, хвороб серцево-судинної та дихальної систем, а також скорочення тривалості життя й від'ємному природному приросту населення, які в свою чергу спричинені мутагенним та канцерогенним ефектами забруднюючих речовин (див. табл. 1) [2].

Таблиця 1

Кількість уперше зареєстрованих випадків захворювання за 1990-2014* роки, тис.

Рік	1990	1994	1998	2002	2006	2010	2014*
Усього, в т.ч.:	32188	31455	31974	32233	32240	33080	26881
новоутворення	310	328	372	382	414	418	363
хвороби системи кровообігу	1149	1401	1690	2370	2431	2390	1880
хвороби органів дихання	17021	14499	13877	13372	13308	14595	11839

* дані за 2014 рік наведено без урахування тимчасово окупованої території АР Крим та частини зони проведення АТО

Закономірно, що екологічний менеджмент з'явився як результат еволюції управління підприємством внаслідок необхідності зменшення негативного впливу на навколишнє середовище. Згідно зі стандартом ISO 14001 система екологічного менеджменту – це частина системи менеджменту, спрямована на управління екологічними аспектами, виконання зобов'язань дотримання та облік ризиків і можливостей [3].

Інакше кажучи, екологічний менеджмент – це система, за допомогою якої здійснюється управління тими видами діяльності, які завдають або потенційно можуть завдати шкоди навколишньому середовищу; це тип управління, принципово орієнтований на формування й розвиток екологічного виробництва і екологічної культури життєдіяльності людини, який побудований на соціально-економічному й соціально-психологічному мотивуванні гармонії взаємин людини із природою [4, с.118]. Екоменеджмент є складною міждисциплінарною наукою і має тісний взаємозв'язок з багатьма суспільними науками, який представлено на рисунку 2.

Ідеї екологічного менеджменту походять з далекого минулого. Ще в 1871 р. американський еколог Б. Коммонера спробував сформулювати закони екології, в яких чітко просліджується необхідність управління у галузі збереження довкілля [5, с.53].

Першим, хто вжив термін «менеджмент» стосовно сфери вітчизняного управління природоохоронною діяльністю, був відомий український вчений у галузі економіки й екології В.Я. Шевчук [6].

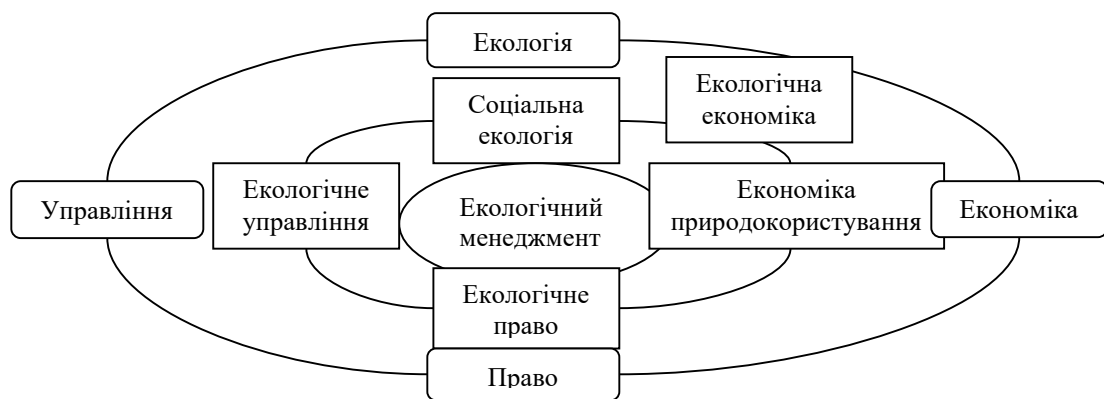

Рис. 2. Взаємопов'язаність екоменеджменту з іншими науками

У вітчизняній літературі, а також у перекладі документів ISO 14000, поняття «екологічний менеджмент» замінюється терміном «управління якістю навколишнього середовища», а в деяких випадках - «екологічне управління». Проте ці поняття не є тотожними. Порівняльна характеристика понять екоменеджменту та екоуправління наочно представлена в таблиці 2.

Таблиця 2

Порівняльна характеристика понять «екологічного менеджменту» та «екологічного управління»

Ознака	Екологічний менеджмент	Екологічне управління
Визначення	Ініціативна і результативна діяльність економічних суб'єктів, спрямована на досягнення їхніх власних екологічних цілей, проектів і програм, розроблених на основі принципів екоефективності і екосправедливості.	Діяльність державних органів і економічних суб'єктів, спрямована на дотримання обов'язкових вимог природоохоронного законодавства, а також на розробку і реалізацію відповідних цілей, проектів і програм
Мета	Зниження екологічного ефекту (мінімізація негативних впливів діяльності підприємств на довкілля)	
Предмет	Природоохоронні та ресурсозберігаючі напрямки діяльності підприємств	
Інструменти екологічної політики	Економічні, у т.ч. ринкового характеру з елементами адміністративно-командного стилю	Переважно адміністративно-командні та економічні (використовуються додатково)
Наявність заохочувальних стимулів	Присутні	Відсутні
Мотиви здійснення	Ініціативна й свідомо добровільна діяльність	Обов'язкова діяльність
Рівні централізації	Здійснюється самими суб'єктами господарювання на основі державного регулювання	Здійснюється органами державного управління й суб'єктами господарювання на регіональному та національному рівні

Функції екоуправління й екоменеджменту в цілому збігаються. Однак для екологічного менеджменту є характерним поглиблення і розширення ряду функцій і відповідної діяльності, що у традиційному екологічному управлінні є досить поверхневим і формальним, наприклад, обґрунтування екологічної політики, організації зовнішньої екологічної діяльності тощо. Розвитку набуває екологічний інжиніринг, екологічне планування, облік та аудит, маркетинг, екологічна освіта та культура [6].

На даний момент більшості українських підприємств відповідає інша система управління – екологізований менеджмент – правління об'єктом економіки шляхом пристосування вже існуючої виробничої інфраструктури до вимог національних та міжнародних нормативно-правових актів у

сфері ресурсозбереження і раціонального природокористування. Адже екологічний менеджмент передбачає формування безпечного з точки зору впливу на довкілля виробничо-територіального комплексу й забезпечує оптимальне співвідношення між економічними й екологічними показниками протягом існування цього комплексу та виробленої продукції [7, с.62].

Міжнародною організацією зі стандартизації (ISO – International Standardization Organization) була розроблена серія стандартів ISO 14000, метою якої є підтримка підприємств при запровадженні систем екологічного менеджменту та організації виробництва. Стандарт ISO 14001 «Специфікації і посібник з використання систем екологічного менеджменту» є центральним, згідно з яким здійснюється формальна сертифікація підприємства, а інші вважаються допоміжними. Дані стандарти є добровільними і були впроваджені в Україні з 1997 р.

Витрати українських підприємств на природоохоронну діяльність є недостатніми, що спричинено низькою економічною зацікавленістю суб'єктів господарювання у здійсненні заходів щодо природоохоронної діяльності. Це пов'язано з важкою економічною ситуацією в країні, адже процес сертифікації відповідно до ISO 14000 і проведення попереднього екологічного аудиту є доволі дорогим, а значна кількість суб'єктів господарювання мають скрутне фінансове положення в умовах скорочення бюджетного фінансування, що виділяється на охорону навколишнього середовища.

У розвинутих країнах широко використовуються наступні економічні інструменти:

- пільгові чи дискримінуючі кредитні інструменти;
- пільгові чи дискримінуючі податкові інструменти (податки на джерела забруднення, вміст шкідливого компонента тощо);
- екологічні платежі за скиди та захоронення шкідливих речовин;
- виплати за досягнення певних екологічних результатів;
- субсидії на державні екологічні проекти тощо [6].

Досвід інших країн демонструє, що своєю результативністю система екоменеджменту зобов'язана, насамперед, ефективності економічного механізму природокористування, що побудована на основі збалансованого сполучення регуляторів примусово-обмежувального характеру з регуляторами стимулюючо-компенсаційного характеру [8].

Висновки. Таким чином, основною перевагою екологічного менеджменту в порівнянні з формальним традиційним екологічним управлінням є те, що ефективний екоменеджмент є підґрунтям довіри підприємству у відносинах з усіма контрагентами.

Вивчення досвіду розвинених країн, які мають значні досягнення у сфері екологічного менеджменту, є необхідною передумовою для реформування та розвитку ефективної системи екоменеджменту на українських підприємствах. Вкрай важливою є необхідність вдосконалення державної політики в сфері екологічного менеджменту, розробки системи державної підтримки та стимулювання екологічного підприємництва.

Анотація. В статье рассмотрена сущность понятия экологического менеджмента. Определено его место как сложной междисциплинарной науки среди других общественных наук. Проведено разграничение понятий экологического управления и экологического менеджмента на основе их различия и составлено сравнительную характеристику данных понятий. Выделены экономические инструменты, используемые развитыми странами в экологическом менеджменте.

Ключевые слова: экологический менеджмент, экологическое управление, загрязнение окружающей среды, экологический кризис, природоохранная деятельность.

Abstract. In the article the essence of the concept of environmental management is considered. Its place as a complex interdisciplinary science among other social sciences is determined. A distinction between environmental management and environmental management based on their differences is held and comparative characteristics of these concepts is compiled. Economic instruments used in environmental management in developed countries are determined.

Keywords: environmental management, environmental control, pollution, environmental crisis, environmental protection.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Товарна структура зовнішньої торгівлі України за 9 місяців 2014 року [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://ukrstat.org/operativ/operativ2014/zd/tsztt/tsztt_r/tsztt0914_r.htm
2. Захворюваність населення року [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. ISO 14001-2015 Система екологічного менеджменту – вимоги та керівництво до застосування [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.kachestvo.ru/index.php?id=90&Itemid=116&option=com_content&view=article
4. Мартиненко В.О. Екологічний менеджмент як нова парадигма муніципального управління. // В.О. Мартиненко «Теорія та практика державного управління» Харківського регіонального інституту Національної академії державного управління при Президентові України - X. : Вид-во ХарPI НАДУ „Магістр”, 2009. – Вип. 2(25). – С.116-120.
5. Білик О.С. Екологічний менеджмент на промислових підприємствах України: зміст та сутність поняття // О.С. Білик. Енергозбереження. Енергетика. Енергоаудит. – 2012. - № 12 (106). – с.49-64
6. Визначення екологічного менеджменту [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://manyava.ucoz.ua/publ/ekologichnij_menedzhment/ekologichnij_menedzhment/viznachennja_ekologichnogo_menedzhmentu/29-1-0-391
7. Кучкова Н.В. Екологічний менеджмент у стратегії сталого розвитку України: теоретичний аспект // Екологічний менеджмент: Зб. наук. Пр. за матеріалами Другої науково-практичної конференції «Роль молоді у формуванні екологічного менеджменту» / За ред. В.А. Гайченка. – К.: МАУП, 2006. – 266 с.
8. Васюкова Г.Т., Грошева О.І. Екологія [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://pidruchniki.com/10751107/ekologiya/sistema_ekologichnogo_upravlinnya_kontrolyu

УДК 338.45.01

ПРОБЛЕМЫ ЗАЕМНОГО ФИНАНСИРОВАНИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ В УКРАИНЕ И ОЦЕНКА ЕЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ

А.Л. Мищенко, Л.В. Юрчишена

Аннотация. Статья посвящена вопросам повышения эффективности структуры капитала предприятий промышленности Украины, исследованию механизмов управления структурой капитала на основе финансового левиреджа. Рассмотрено понятие «финансового левиреджа», а также его влияние на прибыль и структуру капитала компании. Проанализированы показатели финансового левиреджа и их роль в обосновании выбора структуры капитала. Выделены основные преимущества и недостатки финансирования предприятия с помощью заемного капитала.

Ключевые слова: структура капитала, финансовый левиредж, собственный капитал, заемный капитал, рентабельность.

Постановка проблемы. Одной из важнейших проблем, стоящих перед предприятием, независимо от его формы собственности, является проблема финансирования хозяйственной деятельности. Перед руководством предприятия встает ряд задач, первоочередной из которых является построение оптимальной структуры источников финансирования. Для этого, по нашему мнению, необходимо особое внимание уделить поиску путей оптимального привлечения капитала и анализа его эффективности, что позволит сделать выводы о целесообразности его привлечения для данного субъекта хозяйственной деятельности.

Анализ результатов последних исследований и публикаций. В экономической литературе заемный капитал в различных его формах изучается уже длительное время. Важный вклад в разработку проблемы заемного капитала в начале сделали классики экономической теории О.Бем-Баверк, У.С. Джевонс, Дж.М. Кларк, К.Менгер, А. Смит.

Большой вклад в развитие теории и практики организации управления финансовыми ресурсами предприятий сделали такие ученые, как О. Я. Базилинская, М. Д. Билык, И. А. Бланк, В. В. Ковалев, А. Г. Загородний, В. М. Опарин, В. М. Федосов и другие.

Однако, несмотря на системные научные разработки, проблема финансирования деятельности предприятий продолжает оставаться актуальной.